

Dr. JOSIP MATASOVIĆ: ZAGREBAČKI KUĆNI NAMJEŠTAJ POLOVINOM XVIII. STOLJEĆA

Još iz starijega doba potječu dva tipa zagrebačkih kuća, i ovu se klasifikaciju može slijediti u raniju našu kulturnohistorijski maglovitu prošlost od XVIII. stoljeća. Dioba je presudna za upoznavanje stručnog materijala iz područja privatnih starina, još uvijek nekategorisanih. Što se tiče samih kuća u glavnijim crtama uvid u materiju ponešto je već podešan. Bilo je, naime, u staromu Zagrebu prizemnih purgarskih hiža sa karakteristična tri prozora na fasadi i s čelom (većinom odsječenim) na ulicu, priprostih zdanja s krovovima od tankog »šindla«, i onda jednokatnih gospodskih zidanica i poluzidanica, kuća pomalo nalik na malu palaču, koje imadahu i kad i kad i imućniji građani, no u tom su slučaju bile nerijetko izrabljene i u štacunske svrhe. A česti požari na Griču i okolo njega mijenjali su stambene prilike u Zagrebu, te je svaki veći požar donosio sobom ponešto i potonje moderniziranje arhitektonskih objekata. Imućstveno pak stanje vlasnika i posjednika diktovalo je već prema razdiobi prostora i unutarnji stambeni uređaj i namještaj.

»Pohištvo« ipak nije uvijek bilo u razmjeru sa strukturom same kuće, a cijelo opet kućište nije bilo jedinstveno, jer nuz dobru zidanicu bilo je prikropina (natkrovlja podbočenih tesanim stupovima) ili u dvorištu posebnih zgradicâ, kao kuhinjâ skroz drvenih ili od pletera (*culina lignea respectiva virgultea in area*).

Jasno je, da je tip prosječne purgarske zagrebačke hiže proizašao iz akomodiranog tipa seoske kuće u zagrebačkoj okolini.

To su zdanja s obično jednom povećom sobom i s par manjih izba, iz hrastovih greda, ožbukanih, dijelom opet od pleterskih zidova, koje se toleriralo međutim najviše izvan gradskih zidina (*in alodio extra Moenia Civitatis infra portam Mesznicska vrata dictam... domus in qua cubiculum unum ex roboribus quaercinis vetustioribus, cui adjunctae duae camelulae constituunt ex virgultis, tectum ex scandulis...* kako specificira 1758. našastar zaostavštine Nikole pl. Mesića, zagrebačkog podžupana¹).

¹ Deskriptivna rekonstrukcija sobnih interieura i profane arhitekture biće tek onda potpunija, kad se započne sustavnom publikacijom naših domaćih, privatnih starina od XVI. do polovine XIX. stoljeća. U hrvatskoj historiografiji ovo je područje danas dosta zanemareno. — Za ovu su publikaciju poslužili kao grada prije svega: Kajkavski pisani zapisnik »vu Hisah Zagrebechkeh« o ostavštini Miklouša pl. Petkovića od 3. svibnja 1752. i d. vlasnika Obeda-grada, Trebarjeva, Psarjeva etc. (svojina g. Zvonimira Rochanskoga u Zagrebu), nadalje: dr. Josip Matasović, Ostavina zagrebačkog podžupana Nikole Mesića (u rukopisu); pa konačno našastar o baštini posljednjega grofa Čikulinija u Oroslavlju iz godine 1746. (priopćen u bilješkama moğa djela »Die Briefe des Grafen Sermage aus dem siebenjährigen Kriege« (Zagreb 1923., str. 311 i d.), te J. Belostenca »Gazophylacium« Zagrabiae 1714.) i Andrije Jambrešića »Lexicon Latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica...« (Zagrabiae 1742.). Što se ovdje tiče ilustrativnog momenta za stare zagrebačke interieure, on gotovo i ne postoji, ni u cjelini, ni u pojednostima, jer i ono što se danas nalazi u Zagrebu iz polovine XVIII. stoljeća ne dade se ubicirati. Predočene ilustracije su dakle u ovom essayu samo pripomoćnog značaja.

No pleterski i drveni »zidovi« samo su iznimno bili od čiste hrastovine, nego je bilo takove kombinacije, da je na jedan hrastov balvan ili na dasku dolazilo dva do tri balvana ili pak daske jelove. Ne samo tijesni postavi kuća na razmjerno malenom arealu Zagreba, već evo i pretežnost ovako građenih drvenih malih hiža i primitivnost kuhinja i hambarova izazivaše mnogobrojne lokalne požare, iza kojih je slijedilo djelomično obnavljanje.

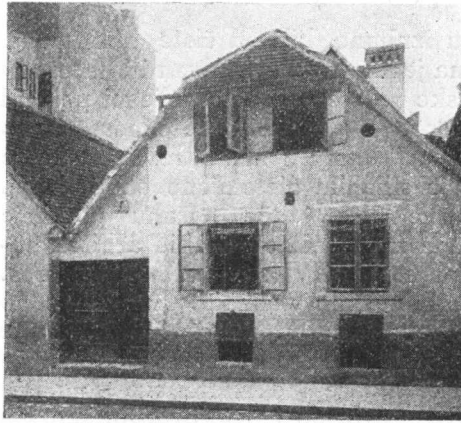
Zidanica (domus murata) bivaše sve više, i one nošahu po koje blijede biljege provincijskih zdanja iz tada modernih evropskih arhitektonskih tipova, starijega i mlađega baroka n. pr. XVII. i u XVIII. stoljeća. Sočniju iznimku činjaše par jačih zdanja izbočenih vlasnika. Tu je vrijedno opaziti, međutim, lokalni arhaizam zagrebačkih purgarskih hiža. Dok je naime fronta baroknih crkava u posavskim krajevima cijele banske i graničarske Hrvatske impresionirala seoske zidare i dundere sve do naših dana, te su pročelja i naročito zabati dvoprozornih i troprozornih seoskih kućica mnogo puta dekorisana i u krajnjim linijama barokizirana, dotle je u Zagrebu (valjda baš zbog nestašice mnogobrojnijeg bilo kojeg umjetničkog tipa) konserviran tip stare purgarske hiže kroz nekoliko stoljeća, da se onda konačno izgubi sasvim. Poprimilo se zbog praktičnosti tek po koju mansardu i zidani dimnjak.

Solidni način zidanja, pa možda i oprez pred vatrom i zemljotresom proizvodio je i u zagrebačkih zidanica te je i cijelo prizemlje u jednokatnicama imalo svedene (boltane) stropove u svakoj prostoriji za se. A ta manira vukla se moguće uporedo i zbog jedne druge svrhe: te bolte i boltice dobro su poslužile i za štacunske svrhe, pa je tako osiguranje bilo predviđeno.

Veže i stubišta bila su uporeko dosta mračna. Najjasniji karakteristikon zidaničkog tipa zagrebačkih kuća iz XVII. i XVIII. stoljeća čini kameni okovratnik na ulaznoj kapiji, sveden u gornjemu dijelu na luk, koji se sploštavao sve više kako je prevladavao klasicistički i biedermajerski stil. Sama vrata (često s umetnutim vratašcima) na kapiji bila su dvokrilna (t. zv. obločnice), a pokrivena najobičnije uskim daskama u romboidnom stavu, što se može vidjeti uostalom i po široj Hrvatskoj na seljačkim starim kapijama kao ostatak geometrijskog primitivizma za dekoraciju. Kako je bilo sa zvekirima i halkama za doglašivanje došašća pred stara zatvorena kućna vrata u Zagrebu, o tomu nemam podataka. I veže i stubišta, pa dijelom i hodnik (gajnk, u koliko nije drvena adaptacija na samu zgradu kao veranda) bijahu boltani. Veže su popođene drvom, hrastovim dugim pačetvorinastim daskama, kasnije kockama, a i stube su redovno bile drvene, tesarsko djelo, koje je duго trajalo.

Kako napomenuh, za klasifikaciju starih zagrebačkih kuća odlučna je napred izložena razdioba, ali nažalost o uređaju primitivne purgarske hiže ne znamo gotovo ništa osim za koji (još nepublikovani) inventar pohištva, a preostalih mobilijâ iz privatnog života širih slojeva nije sačuvano baš ništa, dok je naše znanje o srednjem i velikaškom staležu tek nešto bolje, ali ni izdaleka srazmjerno s podacima političke naše uzduž i popreko pretresene povijesti.

Što se dakle tiče ovoga višeg društvenog sloja, značajno je uvelike za one porodice, koje su dio godine provodile na »(v)ladanju«, na svomu imanju u kurijama van Zagreba, bilo kojega »pristojališća«, da ne imadahu u samom Zagrebu ni toliko obilan, ni razmjerno isto skupocjen namještaj kao što su imali vani, u pravoj svojoj rezidenciji. No ipak pedesetih go-

23. Purgarska hiža broj 7 u Pivarskoj ulici u Zagrebu (očito novijega datuma no karakteristična zbog spajanja krovova sa susjednim kućama i tipična sa odsjećenim zabatom),

dina, kad se prema Krčelićevim navodima javile u Zagrebu »variae novitates libertatum«, u to pomodarsko i rastrošno vrijeme mora da je bar u odličnijim kućama poskočio luksus u interieuru.

Dvostruki prozori koji se van otvaraju imadahu pravilno zavjese »bele feringe pred obluka«, ili opet zavjese iz zelenoga prostog platna (pro vellis fenestralibus deservientes), a stoje na »željeznim šibama« i pomiču se »rincima« (prstenima, karikama). Staklo za prozore se zvalo »kristal za obloke« i rezano je bilo na falate. Donji prozori, u prizemlju, imadahu povrhu toga željezne rešetke (gatre, od »Gitter«); razumljivo je da se dvostruki ovi »obluki« na oknima otvarahu u tom slučaju unutra. Željeznih rešetaka bilo je i u vežama, u to vrijeme dašto baroknog ornamenta, a naročito zbog bolje ventilacije i svjetla između stubišta i veža.

Dok je kasna renesansa voljela spirale s cvijećem koje je visjelo, barok je poprimio upravo u željeznim rešetkama teške linije no zato s cvjetnatim izraslinama, koje se osobito odraziše i onim »kapama« na željeznim napravama povrhu zdenaca (bunara) u formi sjenica (tzv. Brunnenlaube, kod nas n. pr. u Remetama pokraj Zagreba).

U koliko su zidovi bili adaptirani, tapetirani, ili obloženi drvom, da li su stropovi bili kasetirani ili prosto žbukani, ili u priprostim kućama od greda i tavanica, ništa se ne može znati za stari Zagreb. Na Mesićevom ladanju u Kurilovcu 1758. spominju se tapete (simplicis texturae, omnes autem turcici laboris; ordinarii Carniolici laboris i sl.).

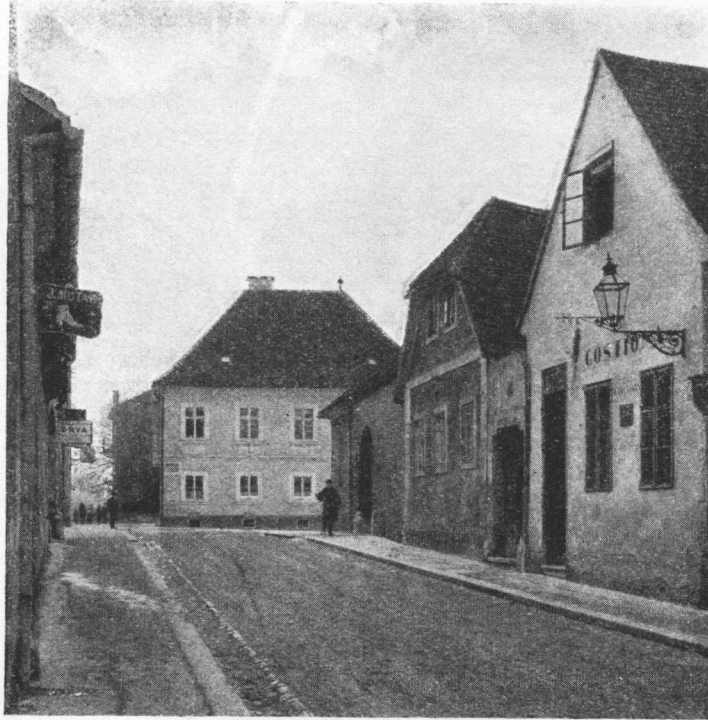
Nepublicirana građa iz Gradskoga Arhiva u Zagrebu za razdoblje novoga vijeka ne dopušta n. pr. eruiranje obrtničkih prilika, poimence »tišljara« Acta Cehalia također ne doživješe svoje edicije, a da bi se moglo samo i naslutiti način rada, veze i utjecaj mode iz inozemstva, materijalnu produkciju, i k tome. Ako napomenemo poznatu statistiku iz josefinskog doba od 1780., da je tada na Griču bilo tek pet majstora stolara, a s pomoćnim osobljem samo 13 »tišljara« (arcularii), onda se ponešto može za prijašnje doba kalkulirati razmjera. Te iste godine 1780. nabraja statistika i 13 članova tesarskog zanata (Fabri lignarii, Zimmerleute), od toga 2 meštra, a 1 torneator (Drechsler) s 2 pomoćne sile.

U koliko ima preostalih stolarskih objekata i koliko se dade predmijevati, većina pokućstva starijega doba bješe iz hrastovine, dijelom »eingelekt dela«, dijelom prosto, furnirano, od orahovine. Na plohama gdje i gdje

24. Vladimir Kirin, Dvorište u Dugoj ulici br. 20. u Zagrebu.

inkrustacije geometrijskog ornamenta, stilizovanog cvijeća, kakove ptice i sl. Politura dolazi na pokućtvu XVIII. stoljeća gotovo redovno (osim velikih stolova), a mnogu oznaku »pofarbano«, kako je napominju stari našastari, valja razumjeti često i kao lakirano.

25. Dio Sjemenišne ulice u Gornjem Gradu Zagrebu (broj 6. i 8.) tik do dvorišnog zida Zrinske kuće. Kapija hiže br. 6. ima kameni okvir s karakterističnim urezima klasicističkog stila potkraj XVIII. stoljeća, dok je datum 1823. U pozadini kuća (s erkerom) broj 1. na Kapucinskom trgu, građevina tipa XVII. i prve polovine XVIII. stoljeća.

Mobilijar starih zagrebačkih kuća sastojao se iz predmeta, koji su i danas upotrebljavani kao pokućstvo, tek su onda bila još i dva komada mnogo značajna, a sada davno već izišoše iz mode; škrinja i ormar zvan tabernakul (nazvan tako po glavnom »predolu« gore u sredini, nalik oltarskom svetohraništu t. j. jedna »komoda« s nasadenim kabinetskim ormaricem).

U tim tabernakulima i ladićicama (kasetama), u sitnim i mnogim njihovim predolima čuvalo se novce, nakit, vrpce, gumbe, kopče i »vszakojačko srebro« (koje se mjeri na lote i oktavale)². Često se u našastarima različitih ostavština po Hrvatskoj u novomu vijeku napominju posebne »ladičice za prstene« i »za šmuk« (nakit). Pored tabernakula i škrinjica zauzimahu u kući najvidnije mjesto ormari zvani peharnici (pehar od njem. Becher!). Ormar peharnik ne imadaše uvijek gornja vrata staklena; to se tek kasnije uvriježilo.

² Miklouš pl. Petković ostavio je 32 lota i pol oktavala svakakova srebra (t. j. gumbov, kopcsi etc. Na latones et quinte mjerilo se i iz Mesićeve ostavštine 1758. sveukupno srebro: različan novac, argenteae fibulae pro vestitu virili deservientes, lanci, viola pixis (iznutra su bile pozlaćene), Salinare (triangulare cum masculino desuper stante, sciphus etc.)

U kredenci, ormaru peharniku, nalazilo se (u palači ili u velikoj hiži)³ u donjim ladicama i stolno rublje. Peharnih ormara (armare pocitorium) bilo je po kućama više njih, ne samo u blagovaonicama, nego i u sporednim sobama⁴. Glavni sadržaj tih ormara, dašto, da su bile čaše, pehari, peharci, pocula, kupe, bilikumi izričito za zdravice, pa u priprostijim kućama i na policama vrčevi z vuskem vratom, štuće zemljane za napitek, o kojima sričaje leksikograf Jambrešić:

Vuče, niti se nevidi

Da on vnođe vrče zleva:

Međimorska štuca vidi

Nit nerazme kam z nje deva.

Srebrnih noževa nije u prosječnim kućama bilo mnogo, isto srebrnih tanjura, nego više kositrenih i priprostih drvenih,⁵ a napominje se mjeđene đundašne noževe, pa crne (očito koštanoga ili drvenoga držala). U ormaru peharnom napominje se: Pinczetok dobro velik szvoiem sztekli, y kupiczami, sztekla, glumbeki, kupicze, karaffine, mazane (porculana mazamurchina, pocula murchina za konfekt (ca. 4 for. među baštinicima), pa onda »Sraff za sztolno rubie« (1 for.), mnoge solenke (salinare argenteum ab intus inauratum, često s oznakom: antiqui laboris, no i staklene solenice. U to vrijeme po našim je stranama bila uvelike udomaćena i rasprostranjena talijanska i istarska »pisana« (šarena) majolika, obično vrčići, koji su bili izvama žuto i plavo dekorirani i s habsburškim orlom (amphorulae maritimae majolika dictae).

A kad je u terezijanskim godinama u gospodskom hrvatskom društvu prevladala upotreba njemačkog jezika i posude se započelo nazivati njemačkim nazivljem: Silberne Zuckerpixn (škatula za cukor, cukerpixin), Chokolatte Tatzteller, Chokolatte Tätzen sambt den zugehörigen 6 stuck, Thee flaschen, Mundt zeig bestehend in ein messer, zwei gabl, gross u. klein, Löffl, ayer Schafl und salz pixl, Chokolatte kandl, Grosser und kliner Vorleg Löffl; to sve iz srebra kao i pozlaćeni »orešec« za sitni slador s rupicama za izasipanje a s drškom »nakoie zgora Divoika« od srebra. No od srebra bile su i šalice za juhu; šta više od tih srebrnih i kositrenih »šalica« zapravo zdjela i lonaca, u kojima se iznosilo juhu na stô, ispoljio se u »doba porculana« linijama, oblikom i veličinom potpun »prevod« iz kositra n, pr. u porculan. Naći je i »par cultrorum modi turcici« (turskih dakle pokostenih noževa). Biće da je bilo u velikim hižama i dekorativnih povećih tanjura po zidovima, i umjetnički izrađenih zdjela prema duhu gesla uživalačkog onog razdoblja: Animus meus est in patinis!

Jedala se držalo u ormaru peharniku; broji se na parove: žlice i noževi srebrni (kvaliteta: probe desete, probe četirinaiste, t. j. koliko je već težina i sastavina samoga srebra!). Žlice i noževe brojalo se na tuceta, a držalo »u toku«. Začudo nigdje nema riječi o vilicama.

Osim velikoga stola (gdjekad i sa 6 nogu) bilo je poviše stolova i po drugim sobama različnih forama (sztoliek na pol okrugli). Na manjim stolovima običavalo se kao dekorativ postavljati ure u obliku sandučića, uspravne jedne škrinjice, t. zv. stolne ure (horologium mensale). U Mesićevoj zaostavštini napominje se kao antikvitet »mensula quadrangularis,

³ U Petkovićevoj ostavštini procijenjen sa 2 for. i 10 groša.

⁴ U Petkovićevoj ostavštini procijenjen u manjoj hiži sa 6 for. (očito dakle i bolja radnja i valjađa sačuvani).

⁵ U Petkovićevoj ostavštini samo 1 par sa 7 for procijenjen.

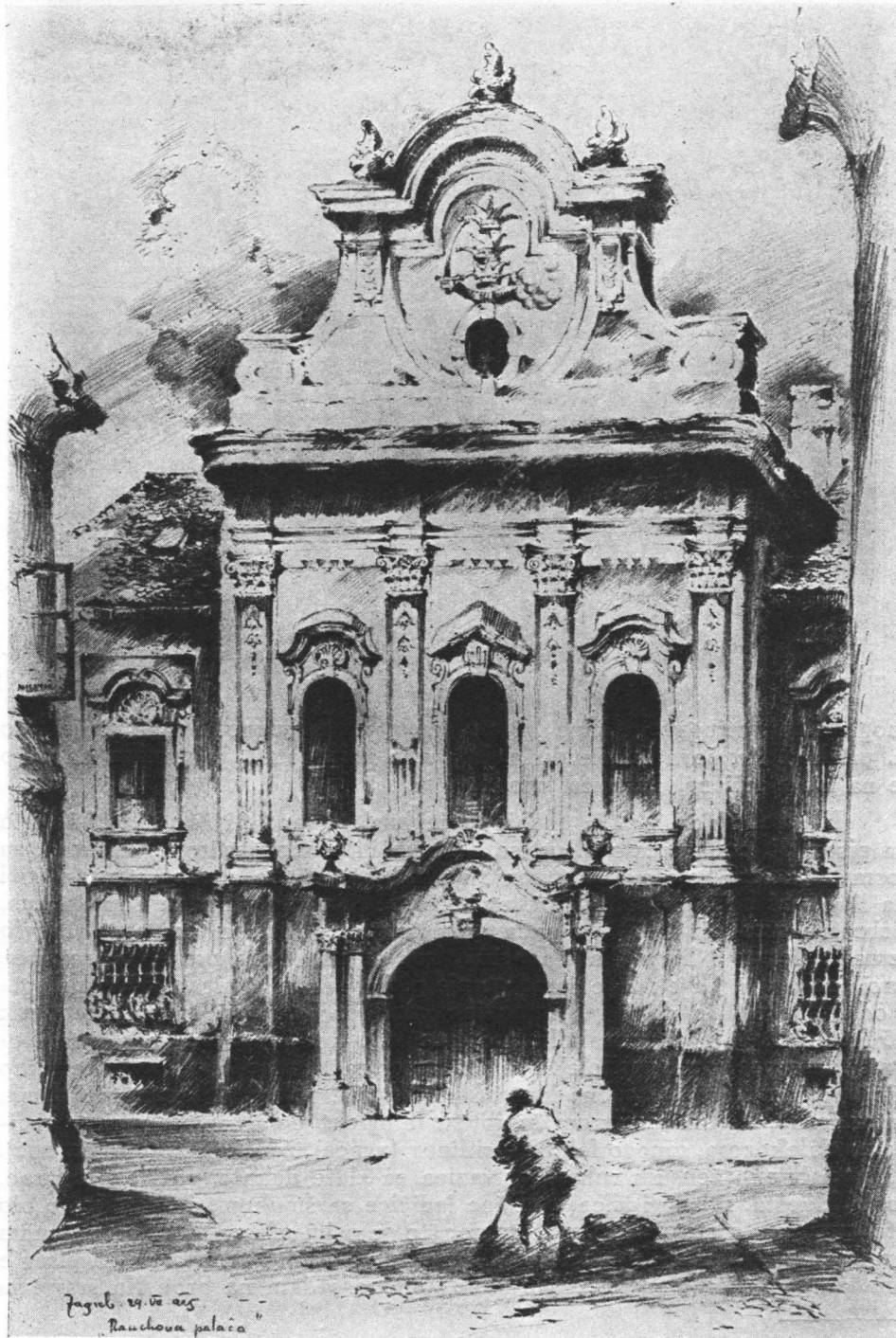
in cuius medio lapis niger, circumferentia vero diversis figuris ligneis insertis exornata«. U istoj sobi po sredini stojaše opet stolić sasvim prosta jelova drva, no zato osmerouglasta oblika i, što je najvažnije, pokriven stariim krznenim pokrivačem. Iz Čikulinijeve ostavštine napominje se »stolek mali okrugli na drakslarskih nogah z orehovoga dreva (star)«.

Stolno rublje sastojalo se iz »stolnjakâ« i »stolnih rubaca«; potonje se računalo na tuceta (bolša, zatim ordinar ili zločesta). Materijal stolnjaka bio je damask (adj. damaškasti), pa od običnog domaćega platna (debelše i tenše platno). Stolni rupci (t. j. ubrusi) bili su isto iz damaska, no i od »cviliha«, a onda »prosti«. Stolne rupce nazivalo se »ručnikima«, ali to može značiti i otirače iza pranja i umivanja (uopće kao što u latinskom »linteramen«). Ta »strophia mensalia« bila su međutim ponajčešće iz domaćeg platna »domestica tela« (ex tela domestica lini ordinaria, a gdje kada i telae germanicae tenuioris novae). Kad stol nije bio u upotrebi, onda je obično bio pokriven posebnim pokrivačem od sukna n. pr. modre i zelene boje.

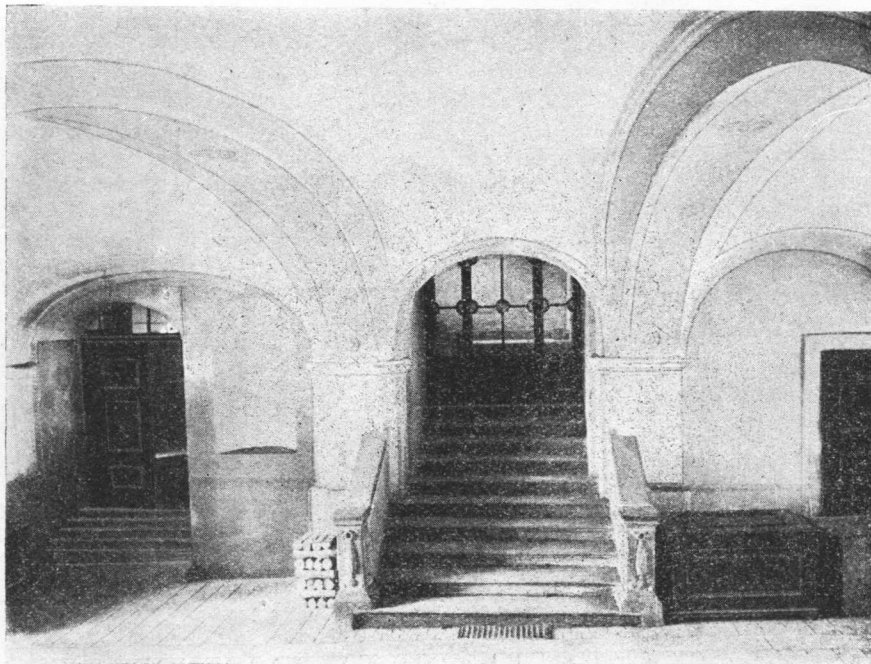
Stolice su bile kožnati stolci i obični drveni, no na potonje se zbog udobnosti i dekoracije prebacivalo tzv. stolčene vanjkuše. U purgarskim hižama redovno je bilo manje stolica, a više klupa, bilo uza sam stô, dajbudi nuz stijene kao vrsta divana, i u tom slučaju šire od onih pri stolu i učvršćene uza zidove, pa eventualno s kosim naslonom a izlizane, glatke od upotrebe. No u gospodskijim kućama, polovinom XVIII. stoljeća u Zagrebu, ako i nijesu klupe služile kao sjedalice, a to su služile škrinje prekrivene sagovima i krznima. Materijal stolica bio je hrastovina, bukovina i jelovina; prvi i drugi su upotrebljavali majstori (laboris arcularii), treći pak kućni artefeksi, izvježbani kmeti, koji su se po gospoštijama bavili stolarijom na seljačku. O rokoko-formama pokućstva tada se u Hrvatskoj još ne može govoriti, bar ne o onom pokućstvu, koje su izrađivali domaći meštiri-stolari (tišljarsko delo). Nešto rokoko-importa može se doduše koncedirati. Našastari ostavština iz pedesetih godina napominju međutim n. pr. stolice s visokim baroknim naslonima, koji su u Evropi dominirali još u razdoblju stila Louisa XIV. (sellae cum inclinatoriis altioribus quorum seditia, et inclinatoria tela formae tapetis obducta). No bilo je stolicâ i »prez naslona«, obično kožom presvučenih (stockerl, hockerl). Za udobnije sjedenje bilo je podnožnjaka klupčica, stolčeca (scabellum pro substaculo pedum). Kao presvlaka stolica napominje se koža, boje n. pr. crvene. Nigdje se u opisima, međutim, ne vidi, da li su ovakove stolice imale i naslone za laktove, da li su ti nasloni bili također presvučeni (po holandijskom običaju) pa imali rese a sama presvlaka bila pričvršćena metalnim čavlima izrazitih, kugličastih glavica.

Naši »tišljari« slabo su mogli da dođu u dodir s napretkom i modom pokućanskog stila, što ga je inaugurisao n. pr. Chippendale, ili Charles Cressent, ili F. A. Meissonnier, ili Jacques Caffieri, niti su imali na dispoziciju plemenitijih furnira u izobilju, niti za rafinirani izbor. Ma da se obično ne zna, Italija je i u novomu vijeku paritetno vršila kulturni uticaj s Austrijom na Hrvatsku.

Intarzija u drvu (marqueterie) iz Italije je k nama došla, isto kao i u Holandiju. No kako rekoh, za čisti stil »rocaille« u prve terezijanske godine teško je što reći o Hrvatskoj. Jedino, što bi one stolice »prez naslona«

26. Vladimir Kirin, Fasada Rauchove palače u Zagrebu u Kapucinskoj ulici.

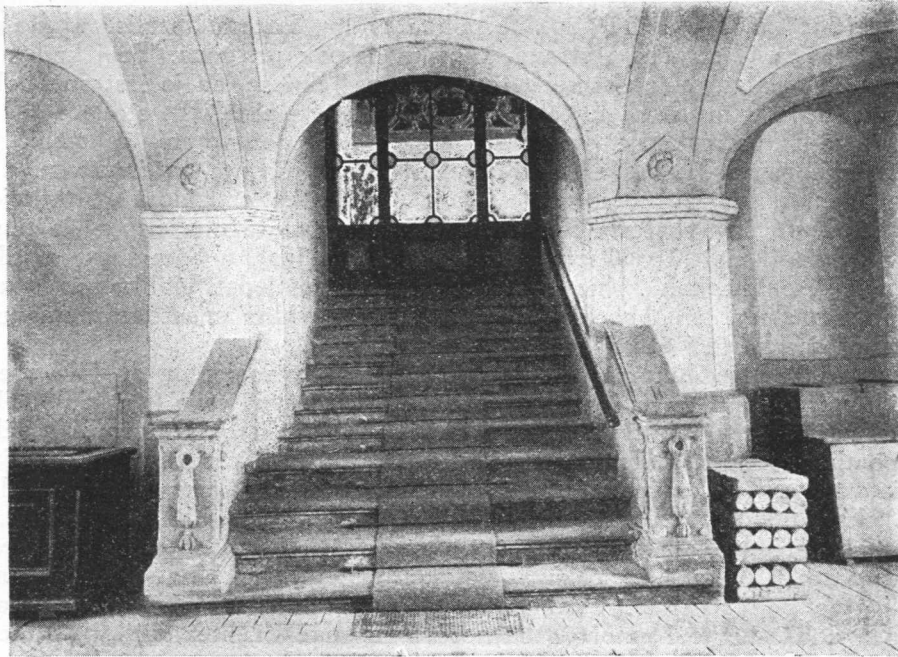
27. Desna strana veže u Rauchovoj palači sa svodenim stropom.

mogle imati vijugave, vijane oblike nogu, no najjednostavnije linije kao n. pr. kod Škrlčeva tabernakula ili ovdje priopćenog peharnika kao što je na njem svijena, neravna fasada.

U »velikoj hūži« (sobi, cubiculum) stojao je i »šraiptiš« (stô za pisanje)⁷, onda zrcalo n. pr. sa zelenim ili crnim okvirom⁸. Kakove su forme bili stariji stolovi za pisanje po Hrvatskoj ne može se ustvrditi i da li je već bilo prototipova t. zv. »large bureau« (armare scriptorium, Schreibkasten), iz kojih se onda probijanjem prostora za noge razvio između desnih i lijevih ladića »stô«, koji je imao kao pravi »secretaire« svoj »rolleau«. Gdjekad je samo gornja ploča takova stola bila »eingelegt« i od orahovine, a donji od čamovine »pofarban z-tremi subladlini« (ipak 15 for.). Kao i po tabernakulima, još se više kod šrajptiša voljelo aplikovati tajne pretince (predole). Mesićev stol za pisanje bijaše označen kao njegovo vlasništvo, jamačno kao i Škrlčev tabernakul: grbom i inicijalima, intarzirano. U Čikulinijevom šrajptišu (ainglekt dela) nalazilo se u ladicama dalekozora, mnogo falata pantlinov (vrpca), ženske štrumfe (čarape), 13 pari bijelih ženskih rukavica, vazica za zlate dukate, rožiček za prah, mala kliješta, svrdlo i šilce, različne ladičice sa šmukom, a kolik je to bio stô, zapravo ormar, vidi se po tome, što je osim tih svih stvari u donjim predolima bilo nekoliko pari svilenih muških oprava i dr. Stolovi za pisanje imadahu predole i površ ploče stole, obično sedam na broj. Na šrajptišu

⁷ U ostavštini Petkovićevoj procijenjen sa 35 for.

⁸ U ostavštini Petkovićevoj procijenjen sa 4 for.

28. Lijeva strana veže u Rauchovoj palači. Desno naslaga oblih drveta kao podnožak za urne s cvijećem. Kroz stubišna vrata vidi se ograda u hodniku I. kata lijevo.

stojaše dašto i sav pribor za pisanje (često i od »pleha« (lima), tablica t. j. zdjelica za tintarnicu, škare za papir, federmeser (periš, perorez, nož za oštrenje gušćih pera za pisanje), nekoliko mosura konca, pa eventualno očali, nešto pečatnog voska, pečatnik, a kao priručni materijal lula i koja funta »tobaka« (duhana).

Komoda (Schublade-Kasten, z tremi schubladi) vrlo se bila udomila u to doba, a upotrebljavalo je se najviše kao »ormar za rublje«. Gore na takovoj komodi stojaše ili ura (u svom »ferslohu«), ili kasete (i po više njih) ili »ormarici z-vrasci« (dakle priručna ljekarna »z malemi subladini«).

U pokućstvo spadaju i kolovrati uz stoliće na kojima stojaše pribor za šivanje, no nada sve još i »kanape« (z-vunum šivan). Da li je to već prelesna počivaljka zvana chaise longue, ili pak sofa, ili naprotiv samo reprezentativni, posjetilački »divan«, nažalost se ne može ustanoviti.

Našastari kad pomínju knjižnice (u koliko ih je bilo u gospodskim kućama)⁹ rijetko vele gdje su knjige bile spremljene: na policama, ili u posebnim ormarima, ili na kojim drugim ormarima, ili pomiješano s drugim stvarima. Tek Čikulinijev našastar 1746. veli, da je statumen librorum antiquum procijenjen. Mesićev našastar iz 1758. izričito kaže: Item unum ormariolum minus, in quo praespecificati Libri repositi conservantur, jam ultra medietatem attium, ex arbore pini (dakle

⁹ Specificatio librorum F. Čikulinija iskazuje samo 33 knjige, a Conscriptio librorum Nikole Mesića napominje 72 knjige u Zagrebu, a u kuriji Kurilovec 41 knjigu, dok u Samoboru 28 knjiga.

ormarić jedan iz jelovine), dok se policu zvalo »statera libralis«. U starije doba lektira je stručna i strana, školska ili pak priručna. Broj knjiga je razmjerno malen, beletristike gotovo i nema (čini se, da je i strana beletristika ušla u hrvatske kuće tek u drugoj polovini XVIII. stoljeća), a o hrvatsko-dalmatinskim i kajkavskim knjigama gotovo ni spomena (u Čikulinija samo Mulihov: Posel apoštolski vu navuku kršćanskom, a u Kurilovcu u Mesićevoj kuriji »Zakon Bratinstva s. Isidora«, Ratkajev »Proemium« pa »Historia Rithmica illirico idiomate conscripta de obsidione Szigethensi« te »Osztroge duhovne« (in 8vo), u Samoboru »Philomela illiti Szlavichek«. Nuz ovaj napominje se još jedan molitvenik hrvatski bez naslova te »Abeczevicza«. Nuz knjige vidno mjesto zapremahu i zemljopisne karte i atlasi (mappe del mondo).

Što se tiče dekorativa po zidovima, u spavaonicama su bile svete slike, križevi¹⁰ i škropionice sa sv. vodom, obješena čisla (rožariji). Slike se zovu »kipi malani, kípci« (Majka Božja, Kristuš, i sl.). Od profanih slika napominju se u kući obrštara pl. Petkovića: kip kraljičin (Marija Terezija), »kip vezdasniega cieszara« (Franz I.), kip »pokoinoga cieszara« (Carolus VI.), kip »pokojne cieszaricze« (Eleonore). Ovo će sve biti uljene slike, a bilo je i neimenovanih »Tesesev, y Paperniateh kipov« (očito bakroreza i drvoreza)¹¹. Okviri se zovu »Laiste« (Leisten!), a »kípovi« su u njima obligatno pod staklom. Valja pretpostaviti, da je zidnim dekorativom onoga doba služilo i mnoštvo bakroreza (njemačkih, holandskih, francuskih i talijanskih), koji su prikazivali bitke između carevaca i Turaka. A napominju se i drveni kípovi, no bez oznake, što predstavljahu; tek se veli, da nijesu bili obojeni. Bijaše i sijaset manjih sličica obješenih koje kuda, a jamačno po zagrebačkim kućama i bakrorezi čudotvornih Bl. Gospi po Hrvatskoj. Mimo toga bio je običaj izvješavati i rodoslove, »genealoška stabla«, ili opet slike grbova »insignia gentilia«. Razumljivo je, da u gospodskim kućama baš od polovine XVIII. stoljeća započima veći broj familijarnih uljenih portraita, slikanih uvijek u jednoj slikarsko-školskoj pozi (samo poprsje i sa značajnim postavom ruku), a zovu se »kípi na platnu malani«. Zbog te poze i zbog samog poprsja nemamo materijala pozadine pa ni samu stolicu ili stô onoga doba.

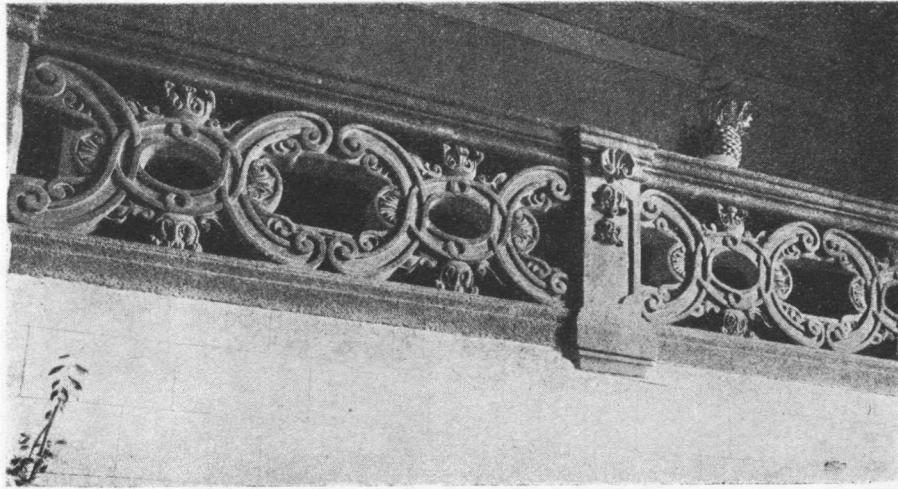
Od društvenih igara napominje se u jednom Mesićevom domu »frittillus« (Brettspiel t. j. tabla na koju se z kockami igra).

Tako zvanih »ladica« (manjih škrinjica, kaseta) bilo je po kućama dosta na broj, jer nije uvijek dostajao ni tabernakul, ni kabinet ski ormarić, ni velike škrinje¹². Najvažnije ladica bila je svakako željezna, ili željezom okovana ladica (pro communi usu et signanter ad conservanda Litteralia instrumenta tam comunia, quam et respective cujusque sua), a čuvalo je se obično pod domaćinovom posteljom. Ako takova ladica nije baš uvijek željezna ili okovana, a to je »iz orehovoga dreva z dobrem zaporom«. Obično su jezvali »valiss«. No sijaset drugih kasete, koje su bile najrazno-

¹⁰ U ostavštini Mesićevoj n. pr. crucifixus... infra cujus pedes Calvaria!

¹¹ U ostavštini Petkovića 18 komada. U Čikulinijevoj ostavštini napominje se među mnoštvom ostalih papirnatih slika izričito 35 »Kípov Augspurszkeh papernateh z-malemi pozlachenemi laistriczami«.

¹² Po tima škrinjama i ormarima čuvalo se u dobrim kućama i cijele zalihe, reserve materijalija: n. pr. u Petkovića se našlo 306 rifova tankoga platna, svakojakih »sartianov« (krojačkog i krpežnog pribora), »fišlederskih koč« (fišbajna za ženske steznike). Bilo je i pamuka (ca. 3 funte). U Petkovićevoj ostavštini 6 običnih »ladica« i još 2 bolje.

29. Dio kamenite rokoko-ograde u hodniku povrh stubišta u I. katu (lijevo) Rauchove palače u Zagrebu.

ličnijeg oblika i porazmještane koje kuda, a najviše u ormarima sadržavaju »šmuk« (nakit) n. pr. Schächterl voll granadl, Schächterl voll allerhand Berl; nabraja se Brilliant Creütz, Ring mit zwey Brilianden und 4 Rubin, Geschmuck nadl mit Rubin und Briliandten. U prvoj polovini XVIII. stoljeća, kad su forme nastambe bile mnogo robustnije, napominje se »ladiće z-kožum oblečene i z-plehom obite«. No zato iz onog vremena datiraju reserve od nekoliko komada čistog zlata i srebra (i žganoga), narukvâ, buglarâ, naćvi s cekinima, ametistima, rubintima, đundem (biserom). Bilo je uz »šmuk« i posebnih vaga za mjerenje cekina.

Kao dekorativno pokućstvo javile se i visoke zidne ure, koje se reprezentirahu kao vitki, uski ormari (grandfather cloaks a la Quen Anne n. pr.), no kasnije iseliše i u zatvorene hodnike. To su bile ure, koje su i poput manjih bile udešene za igre zvonâ, ili n. pr. i gajdaša.

I barokni o r m a r i produžili su iz renesansnog doba onu, tako reći, arhitektonsku fizijonomiju; upravo oko 1700. javiše se tako zvani fasadni ormari, zadnji prototipi forme, koja je ostala dominantna do danas. Nekadašnje spremište oružja »armarium« postalo je rušnicom (ormari za opravu 10 for.): odijela, koja bi trpjela da su po sredovječnom načinu slagana u škrinju, vise unutra o klinčanici; halje, oprave muške i ženske, pa zbog kompletnosti i hlače i suknje, koje pripadaju garnituri kao i svileni steznici, kruti od fišbajna. I u ovim ormarima bile su neminovne ladičice, aplikovane u desnoj ili u lijevoj polovini, a u njih se spremalo sitniji toaletni pribor, ponajviše vrpce i koji »szrebrom nassiti poiaszecz«. Ormari za rublje također se pomalo udomiše (za Rublje ormar z-tremi Predoli, 6 for.), ma da se rublje najradije držalo još uvijek u škrinjama, ili u donjim prostranim ladićicama tabernakulu, ili u »k o m o d a m a«, koje valja shvatiti kao odsječene tabernakule dotično visoke škrinje kombinovane s ladićicama. Sami ormari, osobito izraziti fasadni ormari, imaju pri dnu ispod vrata ladice (za različno »kerpie, belle koscicze, y sztare chismicze« eventualno za »novessi Gelsngarn na Posztelju«, i za svakojake končane zalihe,

30. Dio Kapucinske ulice u Zagrebu. Lijevo dvije prizemne purgarske hiže (br. 5. i 7.) i balkon s karakterističnom željeznom ogradom na balkonu Rauchove palače. Ovdje dolje desno detalj te ograde.

za »fimbriae argenteae« srebrne okrajke kojima se opšivalo oprave. Gdje gdje na hodniku bilo je poradi štednje prostora ormara i u samom zidu.

Lampaš (za ulje, candelabrum) i svijećnjaci bijahu od kositra, dijelom i od mjedi i bakra, pa i od željeza i od lima. No većinom su u upotrebi svijećnjaci i to za svijeće domaće proveniencije. U boljim kućama bijaše i koji »par lepoga cifrastoga dela« srebrnih sa »šnajcerima« (makazicama za rezanje stijenja!). Gdje kada se zove ovo šnajcere »silberne

31. Dio Kapucinske ulice (pogled sa sjevera).

Zangen vors Licht«, a zaslon sa dekorativnim stalkom, zaslon, koji je priječio rasipanje svjetla zvaše se »blatl vors Licht«. Kakovi su bili lusteri i koliko je jako bilo osvijetljenje, za to zasad još nema historijskih podataka. Jedino, koliko se može razabrati iz ostavinskih dioba, napadno je, što se uz pojedine tanjure uvijek blizu u vezi nabraja i pojedine sviječnjake, pa valja pomisliti, da je pri večerama (dakako svečanijim) svakoj osobi za stolom svijetlila po jedna svijeća, a uz nju su bile i »šnajcari« (škarice), u koliko se nije u taj posao uplitala sama služinčad.

U spavaonici hižnih tovaruša (bračnih drugova) nalazile se, dašto, u prvom redu, ili velika bračna postelja ili dvije »postelje« (n. pr. »orehovoga dreva eingelegt delo«¹³. Ispod kreveta »kupa« (noćna posuda). Dakako, da je uz intarzirane i uz politirane krevete i dosta »po-

¹³ U Petkovićevoj ostavštini procijenjena sa 9 for.

32. Ulazna vrata u kulu u prizemlju Kamenitih vrata u Zagrebu. aročna željezna rešetka iz prve polovine XVIII. stoljeća.

farbanih postelja« (1 for. 15 kr.), dok su u komoricama bile »bele postelje«, gdjekad doduše pofarbane, no svakako »muško (seljačko) delo«. Postelje su bile visoke, a drveni baldahini renesansnog oblika vukle su se možda sve do terezijanskoga doba (isp. tip tzv. frankapanskog kreveta u mojoj knjizi »Iz galantnog stoljeća« I. str. 50.).

U posteljama su matrace vunene »blazine« (perine, pernjače) i vanjkuši« (jastuci punjeni i z-pamhbulom (Baumwolle!). Razlikovalo se velike i male blazine, a vanjkuša je bilo podosta, tako da su kreveti morali biti dobro ispunjeni. Postelje se prekrivalo najčešće kopertama (od

33. Barokni portal na kući broj 64. u Dugoj ulici u Zagrebu, iz druge polovice XVIII. stoljeća.

»drukanog platna«) i »vilahnima« (nom. vilahen, ponjavama) iz platna, obrubljenima s čipkom (tzv. špice); bili su kao gornji pokrivači »tenki« (t. j. od finoga platna). Donji pokrivači, jorgani, »popluni« mnogo puta su i luksurijozno izrađeni: n. pr. od žute tafute (tafeta) a povrh nje »szercse cherleno iz sztaroga Damaska« ili na drugom poplunu srce iz svjetlo mo-

34. Vrata na kuriji kaptolskoga prepošta u Zagrebu (na Kaptolu).

droga atlasa,¹⁴ a sam poplun »z-cherlene Taphute«¹⁵. Bilo je i svilenih popluna »koteri ima z-cherlenoga barsuna Szercse (ili: szercse imajuch zlatemi rosami okolu zelenum szvilum, ili szercse imajuchi z modroga atlacza, na nyem devet zlateh ross okolu z-cherlenum szvilum, ili: szercse zelenoga atlacza, ili: zeleno szvilno szercse imajuchi, okolo pako z cherlenum bagarium). Postava od modroga platna. Pod poplune idaše »retko platno«. Većina platnenog materijala n. pr. vilahni za poplune bijahu domaći rukotvorački tekstil. Poplune se češće napominje kao »turske«, ali se ne kaže, u čemu je oznaka toga »specijaliteta«. Gdje god, možda o čavlu obješena, visjela je u Mesićevoj hiži »noćna oprava« (vestis nocturna šlofruh dicta ex tela ordinaria, ordinaria simplici colorata cum bombace lacesum), a u običaju su bile i »šlofhalbe« (noćne kapice za muško i žensko). Uobičajen je bio i »španišbont« (die spanische Wand), paravent okolo postelje zvan i »Cabínetum« (iz platna pambuchenog).

U ladićicama spavaonice češljevi i ogledalca. U gg. male mješine za naprašivanje vlasulje i frizura. Kod sapuna i kutijica praška za pranje zubi od bijela kamena zvanog Arabus ili Wasserstein. Da li je kositreni

¹⁴ U Petkovićevoj ostavštini bile su 2 blazine i 10 vanjkuša.

¹⁵ Atlas, zlatokaja iz zlatnoga štuka. Stari ovakovi jorgani ca. 8 for. bez postave.

35. Tabernakul Sigismunda pl. Skrlca de Lomnica iz g. 1713. (u Hrvatskom Narodnom Muzeju, odio za umjetnost i umjetnički obrt). Na vratašcima intarzirani inicijali i datum (S S D L 1713). Iznutra je ormarić oblijepljen zlatno ornamentovanim narandžastim papirom. V 168 cm, š 129, d 62.

pladanj za umivanje (lavatorium, cum sua patina) stojao u ovoj sobi, ili na trijemu, nemoguće je ustanoviti. No sam lavoír u umivaonik bijaše i od srebra (medenicza za humivanje!) Gdjegod u ormaru pri dnu iza čebeta i zalihne tkanine¹⁶, boce s rakijom travaricom i pelinkovim vinom pro stomacho, ili flasca rachia pura, da se nađe u potrebi kao i priručna ljekarna, »ladičica za apoteku«, ili Silbernes apothöcl. Na ormaru nuz karakterističnu koju vazu gdjekad se nalazila i dimnica, kadilnica za

¹⁶ N. pr. falat zelenoga atlasa, mjenoga na »bečke refe«, črlenoga turskoga platna (4 refa 48 kr.), modroga kopentuha (2 i pol refi 3 for. 42 kr.), falat modre habe s olovnatim gumbima, pet refi kelenoga platna, priširokih špica za vilahne, cviliha z modrum prejum, prediva itrenoga (50 funti 3 for. 15 kr.), bele Jannichke, bagarije (Juchtenleder) »debseh iBerd« sa svojim nićenicama, navezâ pamuka staroga (kom á 1 for.).

36. Tabernakul-ormar iz ostavštine L. pl. Horvata u Hrvatskom Narodnom Muzeju

Tabernakul ormar na 4 obrnuto piramidalne odsječene noge. Donji je dio commode v 84, š 115 cm s ravnom prednjom stranom i s 3 ladice, koje imaju 3 uokvirene plohe uresnih intarzija. Postrance 2 originalne ručke mjedene, klasicističkog stila, četvorine geometrijski intarzirane, a srednje jahačima, krajinama, gradovima i životinjama. Ključ brave i mjedeni okovi originalni. Srednji (26.5 cm vis.) dio isto urešen sličnim scenama 4 ladice i po srijedi veliki otvor s ključanicom; na ladicama ručke (prstenovi) na osmerolisnim rosetama. Gornji dio nastavak s 4 donje plitke i 6 postranih, većih ladica: donje

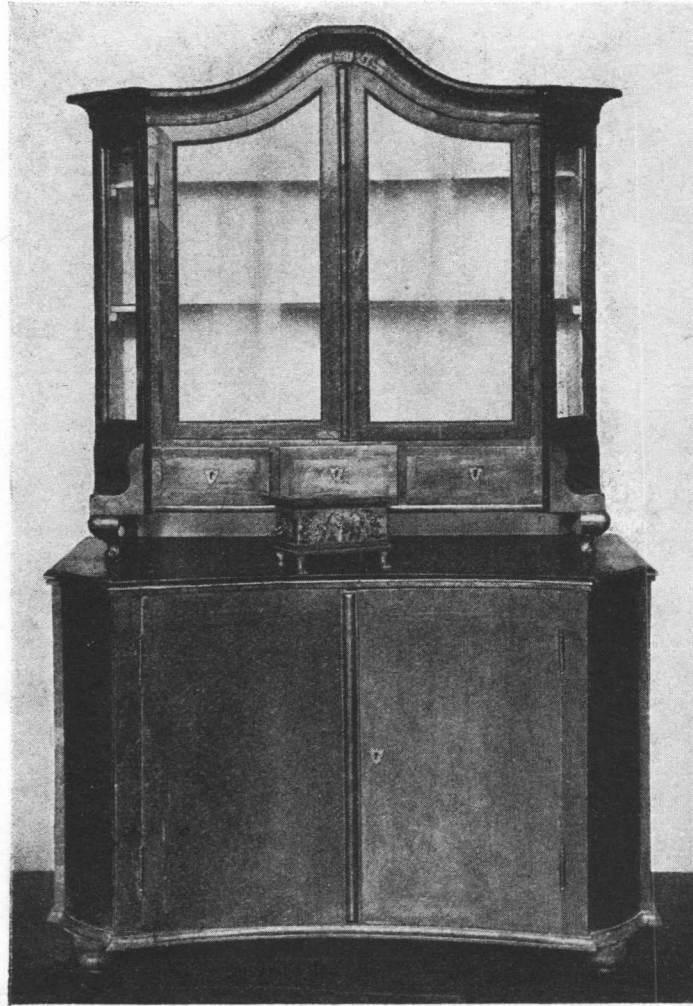
paljenje aromatskih tvari (fumigatorium) gdjekad nazivan i »Glut-fandl« (iz srebra »za kadilo« lepoga cifrastog dela). Negdje je visio i »korbach vu dveh meszteh szrebrom okovan« kao i »španišror« sa srebrenim gumbom. U spavaonici ili ujedno i u velikoj hiži visjelo je o zidu i oružje: okovana sablja ili prosta sablja, pištole, puške, mač (gladius »palaš« dictus), flinke, pa i karabini, muškete, pa hangjar (culter turcicus), već prema

u odjelu za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu. Druga polovina XVIII. stoljeća.

s ručkama (kao u srednjem dijelu) i prikazom arhitektonskih prizora. Postrane ladice, urešene su kao i postrani dijelovi ladica. U sredini tabernakul s dvokrilnim vratima, originalna mjedena brava i okovi. Izvana na vratima intarzirana i urešena slikarija, 4 alegorije: Afrika i Evropa lijevo, Amerika i Azija desno. Unutra 2 pretinca. Gore pod stropom ormarića u tri reda 9 ladica (2+3+4). Vanjske ladice gornjega dijela otvaraju se u nutrinji tabernakula drvenim porivom. Strane ormara jednostavno geometrijski intarzirane. — Doba: druga polovina XVIII. stoljeća.

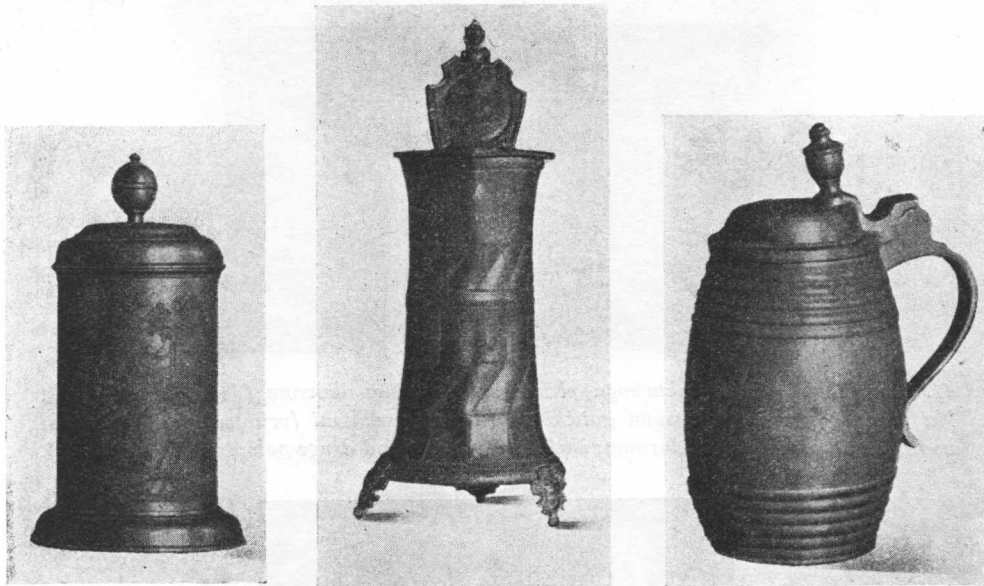
tomu, brojem više ili manje, u gospodskoj ili u purgarskoj hiži. U gospodskoj spavaonici se nalazila i čitava jedna garnitura zvana »Nachts zoig in oiner truchen (33 stuck)«, a bilo je za bolesnike rezerviran i tzv. noćni stolec (sella familiaris perforata), pa za roditelje »Ein ganz ringrichtige Kündlbeth truchen, besteehnt in silber vergolten stuken (20)«. Pri ruci bješe i »Hand pulver pixl« za pouder potreban kako ženskom, tako i muškom

38. Kredenca iz početka druge polovine XVIII. stoljeća
(u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, u odjelu za
umjetnost i umjetnički obrt).

spolu. Dabogme, da je i u spavaonicama bilo zrcala, a kasnije i toaletnih stolića sa ogledalom, i na stolićima tzv. »nohtcojg«. Okviri zrcala bijahu »zrezani« i pozlaćeni.

Zavjese, tapete, brokatne presvlake, mali gobelin živopisna nošnja, stonjaci i pokrivači na škrinjama i krevetima, dašto da je sve to sredinom XVIII. stoljeća odrazivalo svjetlije reflekske u kućnoj ponutrici nego što su mogli biti u primitivnosti predašnjih hrvatskih decenija. No drvo je u većini još bilo dominantno (t. j. obložene stijene i drveni strop). Međutim monotoniju drva, prekidanu jedva svjetlijim intarzijama, oživljavahu onda još i bakrene posude, mjed i majolika. Sve ovo vrijedi dašto za palače.

39. Kositreneri vrčevi iz XVIII. stoljeća (u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, u odjelu za umjetnost i umjetnički obrt).

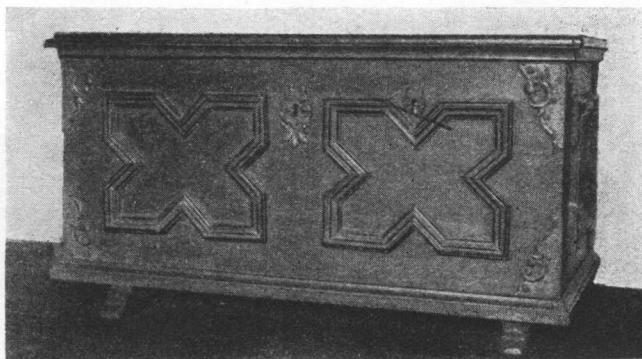

40. Par staklenih graviranih pehara iz XVIII. stoljeća (u Muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu)

U manjim hižama, u sporednim sobama, stojale su i postelje, no obično pruprostije izradbe (z jalovoga dreva) nego u spavaonici (posztelia proszta poфарbana, obično zeleno)¹⁷. Nuz komorice i boltice, u kojima valja da zamisljati današnje »kabinete«, bilo je i »stranjskih hiža« t. j. sobâ za goste.

Na može se još utvrditi, kad se u Hrvatskoj, a napose u Zagrebu, počelo parketirati podove gospodskih odaja. Svakako u drugoj polovici XVIII. stoljeća ima već parketa i to kvadratnog oblika. Nego sa-g-o-v-a, i to skupocjenijih i finijih zbog blizine i prometa s Orijentom, na-

¹⁷ U Petkovićevoj ostavštini procijenjene su postelje u menšoj i srednjoj hiži na 1 for.

41. Stara škrinja iz zagrebačkoga plemićkoga konvikta okovana (desna brava nova). Na prednoj strani još sasvim gotički profilirani medaljoni (primjer za dugotrajnost upotrebe izvjesnih stilskih forama; škrinja nije starija od druge polovine XVII. stoljeća).

42. „Primorska“ majolika. Vrš. (U Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, u odjelu za umjetnost i umjetnički obrt.)

lazi se oko polovine XVIII. stoljeća specialiter: Szag Persiani Laboris dobro velik (14, 8, 12, 3, 2 for. među baštinicima!), item Chiling (čilim, kilim) Turszki (4, 5, 2 for.).

Podovi u purgarskim hižama svakako su bili istesani balvani, kako je već tražio usus. Uopće za purgarski interieur valja predpostaviti bogatu

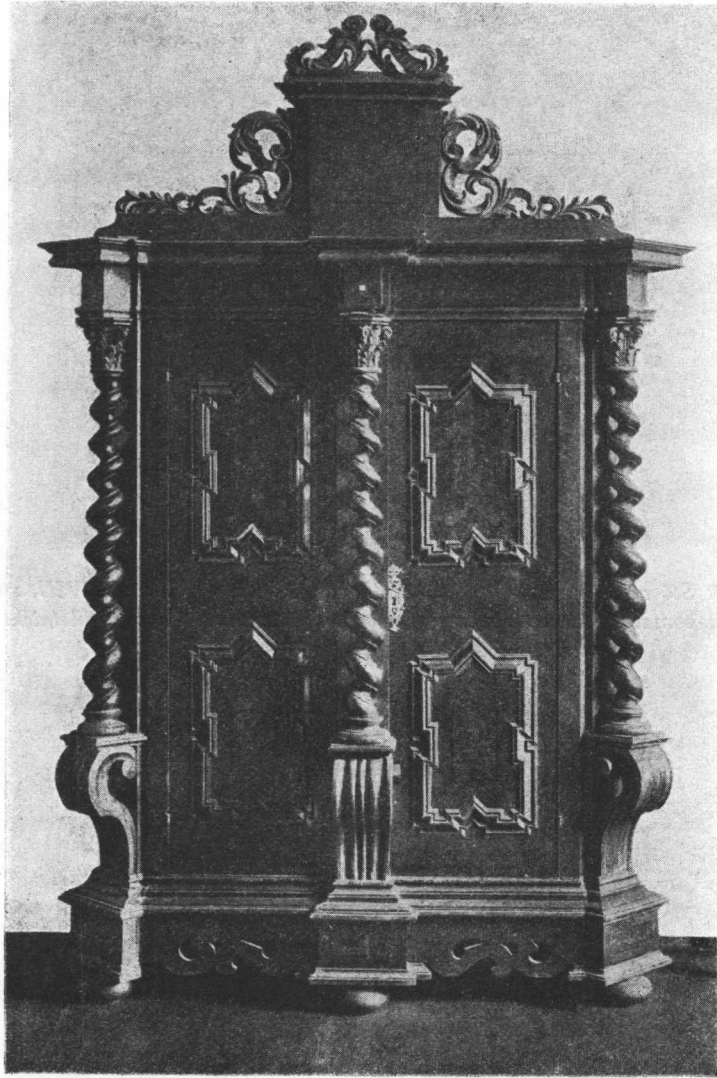

43. i 44. Stô za pisanje sa rolleau-zaklopcem iz druge polovine XVIII. stoljeća (u Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, u odjelu za umjetnost i umjetnički obrt).

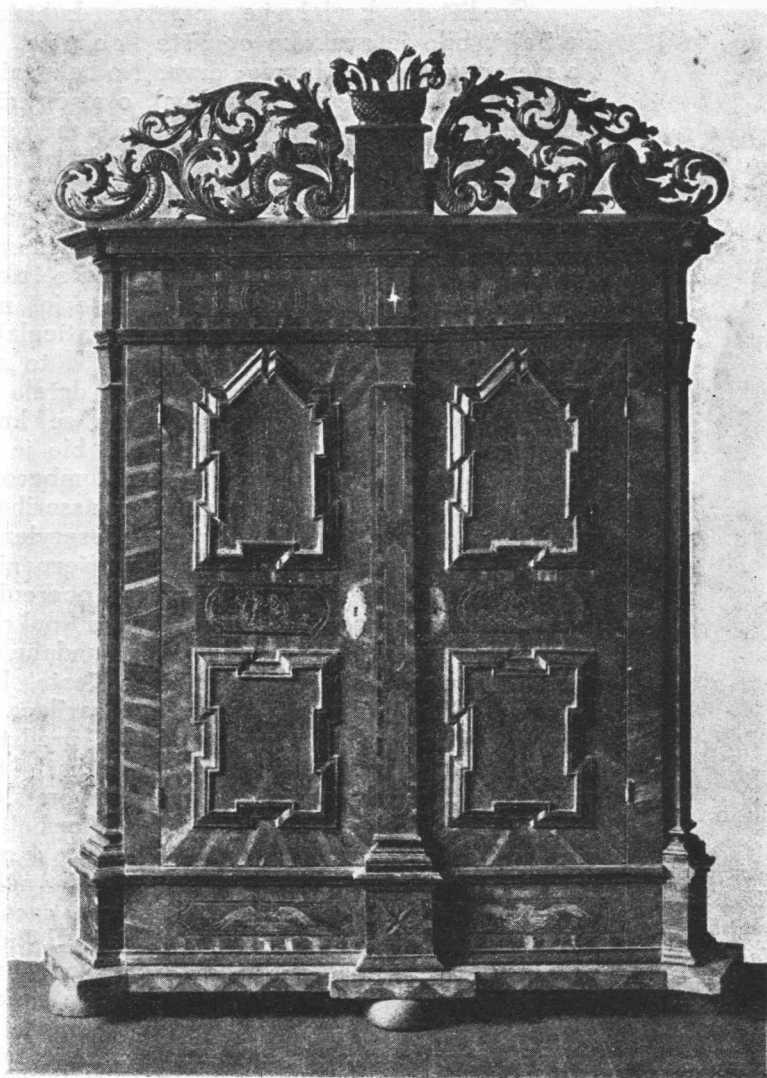
i spodobniju seljačku kuću: klupe, stolice i stolove od pofarbane jelovine, možda i ormari, koja škrinja, adaptirana i za sjedenje, masivna postelja za police o zidovima sa kositrenim i bakarnim sudem, a dekorativ: propelo i gdje koja sveta slika nama danas nepoznate proveniencije, ali ukupno ta konservativnost bijaše prožeta, kako je Belostenec naveo još u početku XVIII. stoljeća, egoističnom devizom:

»Svoja hiža, svoja volja,
Drugem drugih naj bu bolja«.

45. Fasadni barokni ormar sa gotičkim i renesansnim dijelovima
ca. 1650.—1740. (u Hrvatskom Narodnom Muzeju, u odjelu za
umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu).

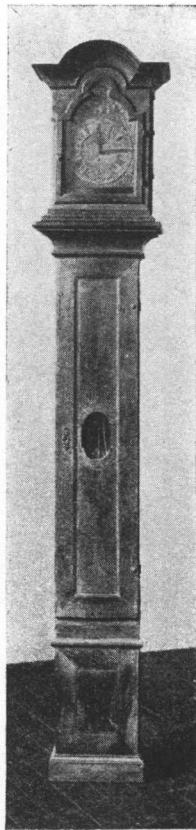
Kamini (komini) i peći, kao i vatra na ognjištu potpaljivana je ili luči iz žeravke zapretane u pepeo od sinoć (u 9 sati) ili je nanovo iskresana u treske (triješće) »podnetekom« (gubom za kresanje ili bežganim canjkom, kresalom, kresalnicom, ognjilom). Bilo je podkresivača za vatru u formi pištrole zvan »ogenj«. Kako se sprovodilo ogrijevanje u primitivnim purgarskim hižama teško je predmijevati: da li su bile zemljane seljačke peći u to doba i kakove strukture, to se ne zna; isto ni za eventualnost željeznih ili limenih peći.

46. Fasadni barokni ormar iz prve polovine XVIII. stoljeća. (U Hrvatskom Narodnom Muzeju u Zagrebu, odio za umjetnost i umjetnički obrt.)

U kakovoj komori ili na trijemu u kojemu ormaru, ili u škrinjama zbog bundi, šubara, pa opervaživanja odjeće čuvalo se različna krzna: lisičji »herbet«, kumovinu, krzno divlje mačke, karmašin, malovina i sl. »Na Gainku« su opće stajali oni ormari za opravu i rublje, koji ne imadoše mjesta po sobama, »ordinerani« često i za potreboće mladega svijeta u kući.

Za čišćenje služili su »prašec« (pulvisculus) i obična onda domaća metlica.

47. Stajaća zidna ura iz XVIII. stoljeća (Hrvatski Narodni Muzej, odio za umjetnost i umj. obrt u Zagrebu).

Središtem kuhinje, carstva kuhača (sokača)¹⁸, bilo je svakako ognjište (komin, focus). Na njemu su gorile »glavnje« drva. No bakarni (brunčen) kotel (ahenum, caldarium), o strop učvršćen lancem, pun vrele vode, povrh ognjišta bijaše u kuhinji najmarkantnija naprava. Kao rekvizit ognjišta napominje se i željeznu lopatu (battilum) i širajzlin (podgrinjalo, Feuer-Schierer), pa ošček (scapulae). To i slični instrumentarij kuhinje nuz tronoge (tripes carbonarius) nazivaše se ukupnim, zbirnim imenom »železje« (u to spadaše još n. pr. i pečna greblica i rošter (roš, pekme, craticula), tave, ražneci, ponvice, kozice i zglavnik). U to spadaju veliki i mali ražnjevi, roštir. Vodu se držalo u »vedrici«, maslo u čebru, škafu, a grabilo se kabličem zaimaćem. U t. zv. boljim kuhinjama bio je i kuhinjski ormar s mirodijama (đumberom, paprom, klinčacom etc.)¹⁹ (armarium ex asseribus fagineis pro pane et rebus culinariis deserviens conservandis). Lonci i druge posude (šerpenje, kastrole) imadahu i svoja »pokrivalca« (opercula). Željezne i bakarne posude imadahu i svoja »pokrivalca« (opercula). Željezne i bakarne posude imadahu u mnogom slučaju odugačke ručke, držalice, često obložene i drvom. Bilo je i zemljanih vrčeva barilaca (n. pr. octeni barilec). »Authepsa«, međutim, predstavljala je takav lonac, u kom se moglo brzo kuhati i na manjem ognju. Pored običnih lonaca napominje se i tava i tiganj (Brat-Röst-Pfanne, Brat-Scherbel). Gibanice se peklo u posebnim pećima (Rohr), a pripravljalo u specijalnim »medenicama«. Bilo je pak i posuda »pečnjaka« (pečnjačec, kabljica, cacabulum) očito za kuhanje umoka i tzv. drobtine. U kuhinji je naći osim svega toga i komadića željeznog lima kojima se pokriva posude (lamina ferrea pro coperculo), a najvažniji rekvizit, žezlo sokačevo bijaše velika kuhača žlica šupljača (coclear ferreum culinare),

pa limene kante i kotličke za kavu, tada vrlo fino piće. Velikih noževa (jeden Kroszes Meszer!) za rasparčavanje pečenja također ima kao obligatnih instrumenata, manjih noževa i viličica, pa najrazličnijih žlica kuhača (plehnate Straublefl). U kuhinji se nađe i ribeženj (po nekoliko komada), ručni mlinovi, stupâ, rešeto (sito), cedilo (cedilnica, colum), veliki i mali možari s tukačom (batim). Sa suhim pepelom i s lukšijom (od lat. lixivium, lug, pepeo) čistilo se bakarno i kositreno suđe, pa onda različna jedala. No kolikogod se i moglo sjajiti bakarno i kositreno suđe, sama kuhinja pri stropu bila je puna »saje« (čadi). Od ostalog kuhinjskog po-

¹⁸ Sokalnici i u srednjovjekovnoj Srbiji znače dijelom kuhare i pekare. Kasnije je u Hrvatskoj izašla i jedna gastronomija, prevod djela Johanna Birlinga: »Nova zkuspszlosena Zagrebechka szokachka kniga vu sherteh razdelyenih, zadersavajucha naredbe 554 jeztvine pripravlyati (Vu Zagrebu, vu Novoszelszkoj szlovotizki 1813.).

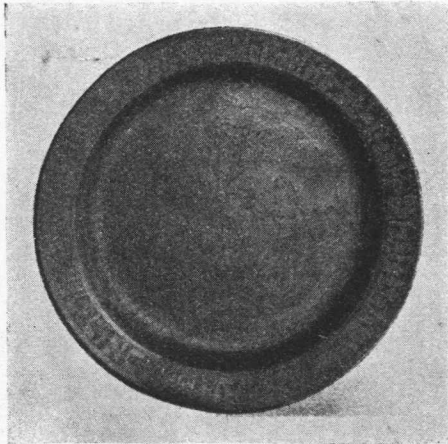
¹⁹ U Petkovićevoj ostavštini procijenjen na 1 talir!

48. Kositrena visoka zdjela za juhu (čorbu). (Hrv. Nar. Muzej, odio za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu)

49. Bakreni mužar s batom. (Hrvatski Narodni Muzej, odio za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu)

50. Kositreni tanjur s prizorom istočnoga grijeha. (Hrvatski Narodni Muzej, odio za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu)

51. Bakrena posuda (kotlić) za prenošenje žeravice. (Hrv. Narodni Muzej, odio za umj. i umj. obrt u Zagrebu)

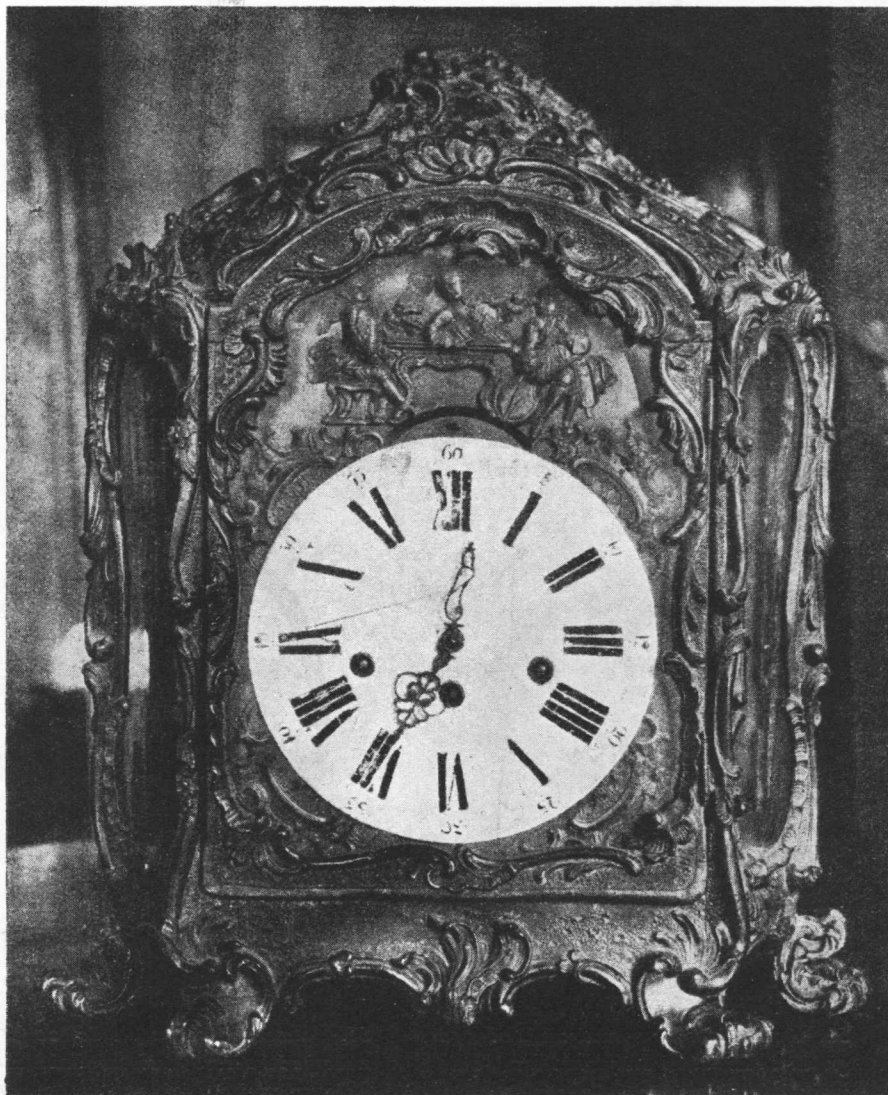
suda napominje se još. obruč za piškote, kositrene zdjele za pečenje, mjeđeni noževi za družinu, mnoštvo »rainglikov«, kotliček za cukoriju, itd.

Tanjeri (tanjiri, pladnjaci, orbicula) bili su naprave za jelo i u današnjem smislu, no uza to i široke zdjele. A kako 1742. kaže leksikograf Jambrešić

Od tanjerov ino žgancev
Rajši čuju neki ljudi
Ne go reči mudroznancev.
Kaj ću reći? Sram je budí!

Seind viel, die mehr begehren
Schüssel, Teller an der Wand,
Als Gelehrten ihre Lehren,
Was zu sagen? Pfu! und Schand!

Materijal tanjira i zdjela većinom je u polovini XVIII. stoljeća pretežno kositerni (kositer t. j. belo olovo), no 1752. već se napominju i »nove forme« valjada porculan.

52. Rokoko ura u Rauchovoj palači u Zagrebu (Kapucinska ulica).

V a g a n j e je išlo na cente, funte i lote i uncije (1 funta t. j. 32 lota, a 2 lota t. j. 1 uncija t. j. $\frac{1}{12}$ svega). 1 lot imadaše 4 kvintla, 1 kvintl imadaše 3 skrupla, a 1 skrupl 20 grana (zrna). Požunsko vedro (polić, požunac, vrč, kod boca »Maass«) imalo je 2 majolike (Halbe, holbe, olbe) a jedna majolika dvije mjerice (litre, maslića, Seitl, sajtlik). Žito, sočivo, sol i sl. mjerilo se na »kupnenik«. Platno i ostale tkanine mjerilo se na bale i refove.

U s m o č n i c a m a (Spaiskambr) nalazilo se zaliha živeža, bilo domaćih s ladanja, dajbudi kupljenih u purgara-rukotvoraca, no i ovi su imali zimskoga povrća iz vlastitih vrtova, masti od othranjenih svinja na domu,

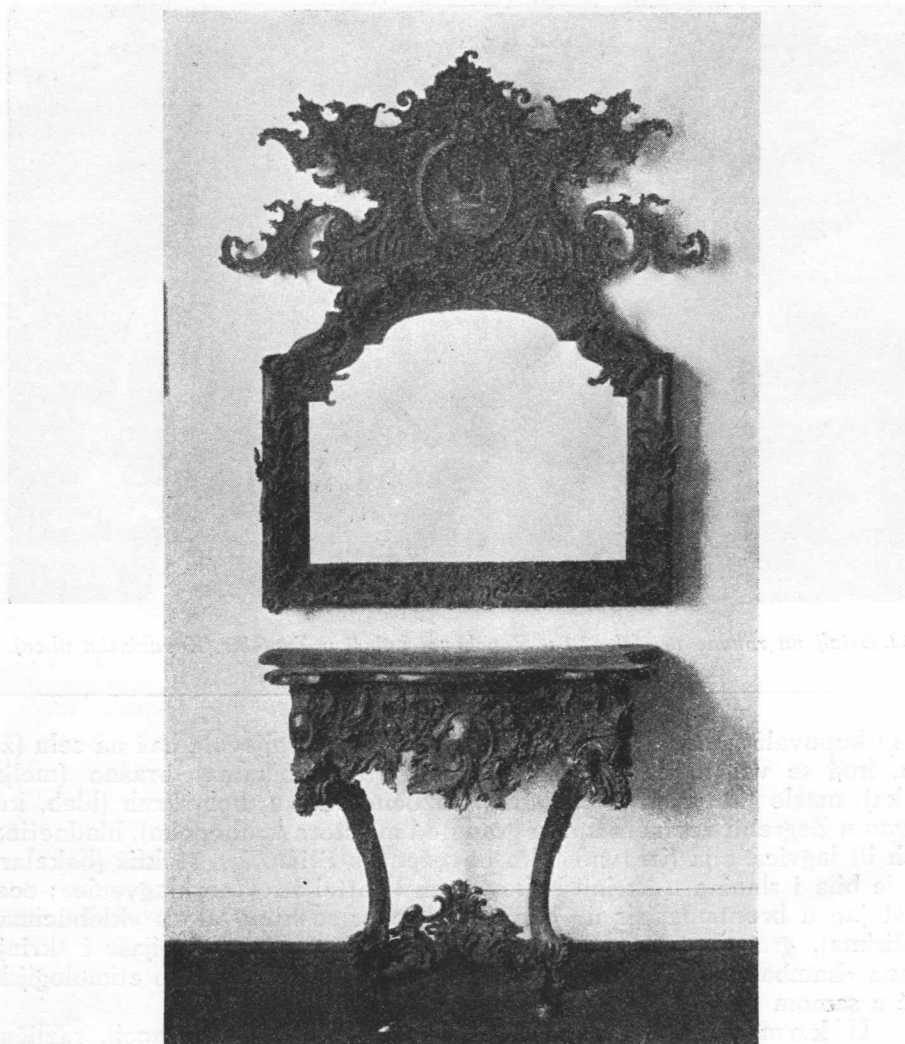
53. Detalj na rokoko uri (sl. 52.) u Rauchovoj palači u Zagrebu (Kapucinska ulica).

te su kupovali samo onakova viktualija, koja su uspijevala baš na selu (žitak, koji se vagalo na vagane, a stajao u drevenjkama) brašno (melja, maka), maslo (butyrum u banjama), različno sočivo, bob, kruh (hleb, kupovan u Zagrebu većinom kao u gradu od majstora kruhopeka), hladnetina, meh ili lagvica olja (izravno tako dovežena s Primorja), štokfiš (bakalar). Tu je bila i slanina u škrinji bukovoj, pa »kottel za Vino hlagyenie«; ocat je stajao u brentama, sir u »banjama«. Šećer se kupovalo u »klobucima« (šeširima), grožđe »mušket« (muškat) u »štaingama«. Tu bijaše i škrinja zvana »hambar«, pa je njeno znamenovanje u kući naznačeno etimologijski već u samom imenu.

U komorama (camerulae) stajahu zalihe vreća (sacci), različno oruđe kao hoblič, tesla, bradva, sekira, koja motika, pila, svrdlo, kladivec, kramp etc. Kao rezerva bijaše za putovanje pripravna »limena čaša« (poculum viaticum lamíneum) i »flašenkeler« kožnati tok za četiri boce.

Jambrešić u dodanoj »Orthographia« u svom rječniku (de litera K) ima pristao jedan primjer, koji osvjetljuje jedan tadašnji humoristički koncipovani kuharski, kuhinjski program²⁰. »K vno gem — veli — denesz moram iti: k-filyarkam po melyu; k-primorczem po szol; k-furlanom po perper; da ovak k-varassu iducha, tak velike, kakje naj veksa megymorszka rotkva, sczopam makarune: a makviche pak, kakti Miholyszke tikviche, k-szenymu meszarom Zagrebechkem, za nyihovu k-trojakom lepu govedinu z-szirotkum, y stakorszkiem szalom sznasno zachinin, i k-obedu techno pripravim, etc«. U ono vrijeme zna se za dobre gibanice među mnoštvom danas nepoznatih jestvina po imenu.

²⁰ Jer, što reče Jambrešić: »Jeden falačec devenic z prosenicum jeternic rajši neg ptic jerebic hoće Jurić Cepec stric«.

54. Toaletno rokoko-ogledalo sa konsolnim stolićem. (Hrv. Nar. Muzej, odio za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu)

Za jela se ne može mnogo ustanoviti. Najviše je osim juhâ bilo prženih jela i pečenih na ražnju. Poznata je n. pr. kaša zvana »močnjak«, skosana ili stučena gusta jestvina. Frigalo se (lat. frixo) također. Na gospodskim stolovima napominju se artišoke (vrtni striček) i različna riba kao delikatese. Pravilo se umokce od kopera, znalo se za pastete, jer se napominju »plehovi za pastetu«. No uporeko minimalno je bilježeno o toj partiji dnevnoga života.

Svaka kuća imadaše bar po jednu pivnicu (pevnicu, podrum), najviše za vino i za ulje. Vino se držalo u »vožama« (vasama t. j. bačvama, buretima, vinskiim lagvima, bednjima), a bilo je valjada uvijek iz domaćega prisada. Bačve (vose) se mjerilo na požunska vedra, pinte i šterti-

55. Rokoko peč u Hrv. Nar. Muzeju, odio za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu.
Desno jedan od baroknih tzv. Zrinskih gobelina.

njake. Kultiviralo se vino i po tri i po četiri godine, no arhivalija bilježe, valjda zbog loše manipulacije i nezgodnih pivnica, i prilične količine ciknutoga (uoctenoga) vina, a bilo je i tzv. žganoga vina i rakije. Nabraja se u našastarima i polovnjake slatkoga »augspurga« i bokolažec drugog nekog specijaliteta. Vino se teglilo »lakomnicama«. U ono doba pivo se običavalo variti i kod kuće za domaće potrebe, dabogme u manjoj količini: zvalo se »jačmenova voda«. Rakiju se peklo u kotlu zvanom »kotel žganjarski«, a rozoliš u kotliću omanjem (koji je imao svu napravu kao i veliki).

Svaka iole gospodska kuća imadaše nuz ostali personal (družinu) n. pr. sobarice, sokača (kuhara) još i ključara kuće, koji je bio odličnije družinče, jer mu se povjeravalo i trgovačke transakcije; račune je polagao uz prisegu. Njega zamjenivaše »hiže čuvarica« (ključarica).

U koliko je tadašnja zagrebačka kuća mogla imati vrt (hortus ad domum pertinens), gdje kada su u njima bili paviljoni, kijosci, zvani čerdak, sagrađeni obično od jelovine a pokriveni šindlinom. Takav čerdak bio je iznutra dekoriran papirnatim »običnim slikama« u drvenim okvirićima (imagines papiraceae simplices cum circumferentia lignea simpliciter), no ovdje ondje bijaše i po koja veća slika »supra telam picta«. U kućici se nalazaše i okrugao kakav stolić (in cuius medio lapis niger substaculo necessario carens), pa ovalan jelov stolić (ex duobus frustis cum substaculo), običan ormar peharnik (armare pocilatorium laboris ordinarii ex arbore pinea), a iz iste materije i reserve bilo je tu zimi i bočnih posteljnih dasaka (sponda vacua), te kanta za polijevanje (perfundibulum hortulanum) i koji stari bakračić ili kufren kotel za hlađenje pića (tebes antiquus), pa konačno duguljast stô sa prostim klupama s obih strana...

Ovoliko se, dakle, danas može reći prema stanju savremene nauke o kućnom namještaju u Zagrebu polovinom XVIII. stoljeća, iz kulturno-historijske jedne partije o privatnim starinama, o kojima do danas nema baš nikakvih predradnja, a koje su toliko poželjne za jednu cjelovitiju sliku bogate prošlosti, košto se može razabrati i iz ovih primarnih fragmenata²¹.

²¹ O uređaju stanova u biedermeiersko doba u Hrvatskoj isp. Dr. E. I. von Tkalac, Jugenderinnerungen aus Kroatien. (1749—1823. 1824—1843.) Leipzig 1894. Isp. moj komentirani i ilustrovani prevod u 187. i 194. Knjizi »Srpske Književne Zadruga«.

Resumé. — Cet essai sur »le mobilier à Zagreb vers 1750«, est écrit à l'aide des renseignements archivaux jusqu'ici inconnus. Les illustrations ne sont malheureusement que d'un caractère subsidiaire et n'ont d'autre but que de donner au public une idée des types de maisons et de mobilier dont parle l'auteur de l'article ci-dessus. On constate deux types de maisons dans le vieux Zagreb. 1° le type bourgeois, ce sont les maisons villageoises des environs de Zagreb, arrangées à la façon citadine, pour la plupart de maisons à seul rez-de-chaussé, construites en bois ou en treillis, façades très caractéristiques; 2° les maisons bâties en pierre à un étage (ordinairement), ayant appartenu à des nobles et des bourgeois plus aisés. Ce deuxième type montre les caractères du baroc, mais il en est resté très peu de traces, parce qu'il est resté peu de ce mobilier à cause des incendies fréquents sur l'étroit territoire du vieux Zagreb. Au cours de son article, l'auteur nous décrit le mobilier des quelques maisons de Zagreb, d'après les répertoires rédigés après la mort des propriétaires. On cite les expressions croates et latines, les prix, les sortes du mobilier, la technique de sa confection, l'arrangement de la cuisine et des huttes dans les jardins. Quant aux caractères de l'architecture et du mobilier dans Zagreb du XVIIIe siècle comme ville de périphérie de la civilisation européenne occidentale, il faut prendre en considération que, dans la vieille Croatie, les formes, disparues dans le reste de l'Europe, se survivent d'un demi siècle encore.